

SODRÁSBAN

KÉPZÉSEK, KUTATÁSOK

Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula
Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet

Sodrásban:
képzések, kutatások
(1975–2015)

Tanulmányok

A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula
Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet

Sodrásban:
képzések, kutatások
(1975–2015)

Tanulmányok

Szerkesztők:

Sütő Erika
Szirmai Éva
Újvári Edit

Szeged
2016

**Sodrásban: képzések, kutatások
1975–2015
Tanulmányok**

A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézetében folyó képzések indulásának 40. évfordulójára készült tanulmánykötet

Szerkesztők:
Sütő Erika
Szirmai Éva
Újvári Edit

Szakmai lektor:
Démuth Ágnes

Technikai szerkesztő:
Harkai Daniella, Szirmai Éva

Borítóterv:
Gerencsér Gábor

SZEGEDI
EGYETEMI
KIADÓ

Kiadja a Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Felelős kiadó: Annus Gábor igazgató

ISSN 2062-9958
ISBN 978-615-5455-56-8

Nyomdai munkák: **s-Paw Kereskedelmi és Szolgáltató Bt.**
<http://www.s-paw.hu>

A kötet kiadását az **Emberi Erőforrások Minisztériuma**, a **Nemzeti Együttműködési Alap** és az „**Életen át!**” – **Fiatal Andragógusok Közhasznú Egyesülete** támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti
Együttműködési
Alap

ÉLETEN ÁT!
Fiatal Andragógusok Közhasznú Egyesülete

Tartalomjegyzék

Démuth Ágnes: Lektorai ajánlás – érzelemteli, de tárgyilagosságra törekvő.....	9
A szerkesztőktől.....	11
Képzések.....	13
T. Molnár Gizella: A népművelőtől a közösségszervezőig – A kultúraközvetítő szakemberképzés negyven éve Szegeden.....	15
Farkas Éva: Gondolatok a felnőttképzési szakemberképzés elmúlt 10 évéről.....	33
Hetesi Erzsébet: Egyszer volt, hol nem volt... A kultúra menedzserei – egy kísérlet tanulságai.....	45
Szirmai Éva: A médiaképzés(ek) tündöklése és bukása.....	57
Sütő Erika: Projektpadagógia a felsőoktatásban. Huszonöt éves a Közművelődési Konferencia.....	71
Újvári Edit: Múzeumi tárlatvezetések, mint gyakorlati programok a szegedi Andragógia és Kulturális mediáció képzésben.....	85
Patkósné Hanesz Andrea: A könyvtári ismeretek oktatása az andragógia BA szakon.....	95
Kutatások.....	107
Gábrity Molnár Irén: A szakképzettség szerkezet alakulása multikulturális és határ menti régióban.....	109
Viskolcz Noémi: „A veszteség gondos dokumentálása” – A kulturális örökségvédelem intézményrendszerének változásai a rendszerváltás után (1990–2015).....	129
Pajor Enikő: Átváltozások – egy hivatás metamorfózisa.....	143
Keczer Gabriella – Lizon Loretta: Pilot projekt terv a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar felnőtthallgató-fókuszának erősítésére.....	155

Málovics Éva – Imreh Szabolcs: Tanulás és tudás a felsőoktatásban és a munkahelyen.....	173
Málovics György – Juhász Judit – Mihók Barbara – Szentistványi István – Nagy Mihály: Részvételi akciókutatás (RAK) – egy alternatív társadalom-kutatási megközelítés a működőképes tudásért és társadalmi változásokért.....	185
Szűcs Norbert: Hátránykompenzálás és közösségi tanulás. Az SZTE JGYPK Felnőttképzési Intézet és a Motiváció Oktatási Egyesület együttműködése.....	199
Bozsó Renáta: IKT eszközök használata tanulók és hallgatók körében.....	207
Orbán Hedvig: 40 év, 40 szó – címszavakban a közművelődésről.....	217
Válogatott bibliográfia	231
Absztraktok.....	275
Abstracts.....	283
A kötet szerzői.....	291
Fő támogatónk	297

Részvételi akciókutatás (RAK) – egy alternatív társadalomkutatási megközelítés a működőképes tudásért és társadalmi változásokért

**Málovics György – Juhász Judit – Mihók Barbara –
Szentistványi István – Nagy Mihály**

Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar

1. Bevezetés

A részvételi akciókutatás (RAK) egy folyamatosan változó, sokszínű és lezáratlan társadalomkutatási megközelítés. Ezt jól mutatják a terület vezető folyóiratában megjelenő írások (ld. <http://arj.sagepub.com/>), valamint az, hogy csupán napjainkban, 2015-ben került kiadásra az akciókutatás első átfogó enciklopédiája, amely megpróbálja rendszerezni az akciókutatásban megjelenő kutatási törekvéseket (több mint 850 oldal terjedelemben) (Coghlan – Brydon-Miller 2015). A RAK hazai sokféleségéről pedig a vonatkozó kutatásokat bemutató 2011-es tanulmánykötet (Pataki – Vári 2011), illetve a *Kovács* című folyóirat 2016-ra tervezett különszáma ad áttekintést.

Jelen tanulmány célja az, hogy megismertesse az olvasót a RAK főbb jellemzőivel, módszertanával oly módon, hogy egy szegedi esetpélda mentén hozza közelebb az olvasók számára. A tanulmány első részében röviden definiáljuk a RAK-ot és bemutatjuk annak legfőbb alapvetéseit. Ezután a RAK főbb jellemzőit mutatjuk be úgy, hogy azokat (illetve magát a RAK-ot) a jobb érthetőség érdekében szembeállítjuk a konvencionális társadalomkutatási megközelítés vonatkozó jellemzőivel. Tanulmányunkat a „képesség tételről” való rövid elemzéssel zárjuk, amely számunkra a RAK egyik legnagyobb kihívása.

2. A RAK definíciója, céljai, alapvonásai

A részvételi akciókutatásnak (RAK) számtalan definíciója létezik a szakirodalomban. Az akciókutatás enciklopédiája szerint a RAK „képzett kutatók és helyi közösségek együttműködő részvételét hangsúlyozza egy olyan tudástermelési folyamatban, amely az érintett közösség számára közvetlenül releváns tudást hoz létre. Azaz a RAK során létrejövő tudás nem pusztán a társadalomtudományok elméleti tudásanyagának gyarapításához kíván hozzájárulni, hanem természeténél fogva a társadalmi változással kapcsolatos tennivalókat is magában hordozza.” (Coghlan – Brydon-Miller 2015: 583).

E definícióból is látszik, hogy a RAK célja többértű (Bradbury-Huang 2010). Egyrészt az érintett résztvevők számára fontos a praktikus célok elérése, az akciók megvalósulása és a problematikus helyzet megváltoztatása. Másrészt a résztvevő kutatóknak fontosak a technikai célok, azaz a közös munka jó minőség-

gének biztosítása. Végül a RAK-nak van egy emancipatorikus célja is: a résztvevők képességeiben bekövetkezett változás (képessé tétel – *empowerment*) a RAK egyik legfontosabb eredménye lehet.

A RAK annak emancipatorikus értékeiből és céljából (Dick 2015) fakadóan jellemzően valamely társadalom peremére szorult csoporttal együttműködve, e csoport érdekében folyik. Tipikus, hogy a RAK folyamatban kutatók bevándorlókkal (Letiecq – Schmalzbauer 2012), HIV fertőzöttekkel (L’etang – Theron 2011; Smith et al. 2010), autizmussal élők érdekében (Balázs et al. 2015), tartós munkanélküliekkel (Tofteng – Husted 2011), transzneműekkel (Travers et al. 2013), hajléktalanokkal (Clover 2011), elnyomott nőkkel (Aziz et al. 2011), szexmunkásokkal (van der Muelen 2011), vagy éppen mélyszegény, sokszor előítéletek, rasszizmus által is sújtott (afromamerikai, roma) közösségekkel (Mullett 2015; Dillon 2014; Málóvics et al. 2014; Szombati 2011) működnek együtt. Azaz a RAK nyíltan elkötelezett a társadalomban található igazságtalanság és elnyomás megszüntetése iránt.

A szegedi RAK folyamat például a mélyszegény, sokszor szegregált körülmények közt élő roma családok érdekében, velük együttműködve folyik. A szegregátumokban élőkre mélyszegénység, borzasztó lakhatási és egészségügyi körülmények, a munkalehetőségek hiánya, alacsony iskolai végzettség a jellemző, alapvető létbizonytalansággal küzdenek, és számtalan előítélet, diszkrimináció áldozatai (Málóvics et al. 2011).

A résztvevők másik fő csoportja a roma képviselőké. Ők többen ugyanazon mélyszegény közösségekből származnak, akik képessé tételét a RAK folyamat célozza. Ugyanakkor nekik sikerült onnan kiemelkedni (kiszakadni), és mára „integrált” helyi roma lakosoknak tekinthetők, akiknek életkörülményei jóval inkább hasonlítanak a középosztálybeli, mint a szegregátumbeli körülményekhez. Ők elkötelezettek mélyszegény társaik (akik gyakran gyermekkori barátaik, vagy akár rokonaik) képessé tétele irányába. Ilyen értelemben őket a mélyszegény roma közösségek képviselőinek, illetve „kulcsinformátoroknak” (McKenna – Main 2013) tekinthetjük. E csoport tagja jelen tanulmány szerzői közül Nagy Mihály.

Végül a középosztálybeli kutató-aktivisták voltak azok, akik kezdeményezték a RAK folyamatot – e csoport tagjai jelen írás szerzői, Nagy Mihályon kívül. E csoport tagjai jellemzően középosztálybeli háttérrel, egyetemi végzettséggel, vagy akár PhD fokozattal is rendelkeznek. Legtöbbünk évek (évtizedek) óta részt vesz mind környezeti–társadalmi aktivista folyamatokban, mind pedig társadalomtudományi kutatási projekteken. Többünk egyetemi–akadémiai szférabeli állással rendelkezik, de van köztünk önkormányzati alkalmazott és képviselő is.

Mi, szereplők egyrészt ugyanazon helyi politikai közösség részei vagyunk, hiszen ugyanazon településen, egymáshoz földrajzilag is közel élünk. A társadalmi helyzetünkben meglévő különbség (hatalmas társadalmi távolság) miatt azonban egyértelműen „külső szereplők” vagyunk egymás élethelyzetei szempontjából – pl. mi, középosztálybeli közegben mozgó kutatók a helyi mélyszegény, szegregált körülmények közt élő roma közösség szempontjából.

A RAK főbb alapvetései kapcsán az eltérő szakirodalmak eltérő tipológiákat adnak meg (Bodorkós 2010; Bradbury-Huang 2010; Dick 2015; Coghlan – Brydon-Miller 2015). Ezek alapján a RAK:

Társadalomkutatási folyamat (is): A folyamat során a kutatási szerepben résztvevők tudatosan alkalmazzák a tudományos megismerés szabályait – azaz a RAK egy tudatos, szisztematikus, „tudományos igényű” megismerési folyamat.

Együttműködő: A RAK a résztvevő kutatók és érintettek folyamatos, rendszeres együttműködésén alapul a kutatási kérdések meghatározásától az eredmények publikálásáig. Azaz a RAK nem egyszeri adatfelvétel, hanem hosszabb együttműködési folyamat.

Akcióközpontú: A RAK lényegi eleme az akció. A folyamat nem áll meg az elemzésénél és tudományos publikálásánál, hanem az eredményekre építve a résztvevők az érintettek javát szolgáló akciókat igyekeznek megvalósítani.

Esetünkben e három alapvonás a szegedi folyamat esetében a következőképpen valósul meg:

(1) A folyamat kutató-aktivista szereplőiként folyamatosan reflektálunk arra, hogy mennyiben sikerül alkalmazni a tudományos megismerés szabályait, hibás-e a folyamatban létrejövő tudás, mi okozza e hibákat (torzítást), és merre kell továbbmennünk a létrejövő tudás minőségének javítása érdekében. Emellett tudományos publikációkban is reflektálunk a folyamat eredményeire.

(2) A szereplők folyamatosan együttműködnek egymással. A kutatói-aktivista szerepben résztvevők, roma képviselők és a mélyszegény érintettek közt folyamatos, a körülményektől függően napi-heti rendszerű kapcsolat van.

(3) A RAK folyamatból számtalan akció nőtte ki magát – egyebek mellett közösségi terek és tanodai programok, politikai aktivizmus, egy a mélyszegény és középosztálybeli családokat összekötő ún. „patronus hálózat”, illetve közösség szervezési tevékenységek.

3. A részvételi akciókutatás és a konvencionális kutatás viszonya

A RAK nem feleltethető meg egy konvencionális társadalomkutatási folyamatnak – amennyiben utóbbi alatt egy megfigyelő (nem beavatkozó) jellegű, kutatói „objektivitásra”, kívülállásra törekvő, elsősorban megértésre és publikációs kimenetre irányuló folyamatot értünk. Azaz egy olyan „tipikus” kutatási folyamatot, amelyet az akadémiai szférában dolgozók jellemzően kutatásnak neveznek. Egyes vélemények szerint e kutatási modellt a RAK egyenesen a feje tetejére állítja (ld. 1. táblázat).

	Részvételi kutatás	Hagyományos kutatás
Miért folyik a kutatás?	Megértés és cselekvés	Megértés, esetleges későbbi cselekvéssel
Kiért folyik a kutatás?	A helyi érintettekért (közösségért) (és intézményi, személyes és szakmai érdeklődés kielégítéséért)	Intézményi, személyes és szakmai érdeklődés kielégítéséért
Kinek a tudása számít?	Helyi érintettek, kutatók	Kutatók
Mi befolyásolja a témák kiválasztását?	A helyi prioritások (és a finanszírozó prioritásai, intézményi forгатókönyvek, szakmai érdekek)	Finanszírozó prioritásai, intézményi forгатókönyvek, szakmai érdekek
Minek az érdekében választják meg a módszertant?	Képessé tétel, közös tanulás, társadalomtudományi kutatómódszertani szempontok	Diszciplináris hagyományok, „objektivitás” és „igazság”
<i>Ki vesz részt a kutatásban?</i>		
Probléma azonosítása	Helyi emberek, kutatók	Kutatók
Adatgyűjtés	Helyi emberek, kutatók	Kutatók, kutatási segédterők
Értelmezés	Helyi koncepciók és keretek és diszciplináris fogalmak és keretrendszerek	Diszciplináris fogalmak, keretrendszerek
Elemzés	Helyi emberek, kutatók	Kutatók
Az eredmények prezentálása	Helyben elérhető és hasznos és a kutatók által más kutatóknak vagy a finanszírozónak	A kutatók által más kutatóknak vagy a finanszírozónak
Az eredményeken alapuló akció	A folyamat lényeges eleme	Elkülönült és lehet, hogy be sem következik
Ki cselekszik?	A helyi emberek külső segítséggel vagy anélkül	Külső ügynökségek (esetlegesen)
Ki birtokolja az eredményeket?	Megosztva	Kutatók
Mín van a hangsúly?	Folyamat és kimenetek	Kimenetek

1. táblázat: Részvételi akciókutatás és konvencionális kutatás – a folyamatok összehasonlítása
 Forrás: saját szerkesztés Cornwall-Jewkes (1995: 1669) alapján

Az 1. táblázatból is látható, hogy a RAK-ban kulcsszerepet játszik három olyan tényező, amelyek a konvencionális társadalomkutatási szemléletben nemcsak, hogy nem jelennek meg, hanem éppen ezek hiánya szolgál „minőségbiztosítás-ként” a jó (érvényes, megbízható) kutatási eredmények létrehozása kapcsán.

3.1 RAK és kutató–laikus viszony

Az első ilyen tényező a helyi emberek, közösségek, és az ő tudásuk szerepe a kutatási folyamatban: a RAK-ban a valamiről/valakiről (*research on*) való kutatást felváltja az érintettekkel együttműködő (*research with*) kutatás. A RAK annak már említett demokratikus, emancipatorikus elkötelezettségéből fakadóan törekszik a hatalmi különbségek kiegyenlítésére. Egy ideális RAK folyamatban (Bradbury-Huang 2010; Dick 2015) nincsenek is hatalmi különbségek, azt a felek teljes egyenrangúsága, a folyamatok teljes átláthatósága és a közös, minden érintett által azonos mértékben befolyásolható döntések jellemzik.

Számos publikáció foglalkozik azzal, hogy e RAK ideálhoz nem egyszerű felnőnie a valós RAK folyamatnak (Dillon 2014; Letiecq – Schmalzbauer 2012; Clover 2011; Travers et al. 2013; L’Etang – Theron 2011; Smith et al. 2010; Arieli et al. 2009). Ezzel együtt (1) a RAK-ban a kutató résztvevők törekszenek e RAK ideálnak megfelelően részt venni, illetve (2) a RAK egy együttműködő, minimum erősen konzultatív folyamat, ahol a kutató résztvevők elfogadják, elismerik legitimnek az érintettek szempontjait. Ez pedig azt jelenti, hogy a helyiek (laikus résztvevők) tudása egyenrangúként jelenik meg a folyamatban. Azaz a RAK tudatosan törekszik a hierarchikus kutató–kutatott viszony oldására, megszüntetésére.

Mindez nem jelenti azt, hogy a RAK a tudományos megismerési eszköztárat kibővíti az ablakon, hanem azt, hogy a helyi, laikus, illetve tudományos tudásra és megismerési módszertanokra egymás kiegészítőjeként tekint. Azaz a RAK hisz abban, hogy e tudásformák egymást jól kiegészítve hozhatnak létre új, jó minőségű tudást. Ezért is alapvető fontosságú, hogy a RAK folyamata bizalmon és együttműködésen alapuljon (Bodorkós 2010; van der Meulen 2011). Így jöhet létre az a fajta őszinte kommunikáció, amely lehetővé teszi a kutató és laikus résztvevők tudásának érdemi interakcióját.

Középosztálybeli kutató–aktivista résztvevőkként a szegedi RAK folyamat esetében a hatalmi hierarchiák oldására folyamatosan törekszünk. A roma képviselőkkel minden fontosabb döntés közös: a helyzetértékelés után a folytatás irányáról is közösen döntünk. A mélyszegény résztvevőkkel pedig rendszeresen konzultálunk az összes felmerülő ötletéről, sőt, ezek gyakran a telepeken történő megfigyelések alapján születnek, vagy az érintettek kezdeményezik azokat. A RAK folyamatában létrejövő kezdeményezések így közös gondolkodás eredményei, és tükrözik az összes résztvevő tudását, szempontjait, értékeit, érdekeit.

3.2 RAK és beavatkozás

A RAK egyik fő alapvonása a beavatkozás iránti elkötelezettség. Az akciók egyrészt a szereplők által problematikusnak ítélt helyzet megváltoztatásának eszközei, másrészt a tudástermelés eszközei is egyben (Greenwood 2015). A konvencionális kutatási megközelítés felől értékelve a beavatkozás módszertanilag problémás, hiszen (1) megváltoztatja a megfigyelendő helyzetet, illetve (2) a megfigyelő érzelmileg elkötelezetté válik, és így sérül a kutatás „objektivitása”.

(1) A beavatkozást a RAK nemhogy problémásnak ítéli meg, hanem éppen ellenkezőleg: a RAK-ban a létrejövő tudás érvényességét, a módszertani szigorot a tudás gyakorlati működőképessége adja (Greenwood 2015). A RAK szerint: „Nem érthetsz meg igazán egy rendszert, amíg nem próbáltad azt megváltoztatni.” (Dick 2015: 440). Az akciók tehát a tudás működőképességének tesztelésére szolgálnak – azok által a szereplők a megszerzett tudást egy új szempontból vizsgálhatják és érthetik meg. (Bodorkós 2010) A RAK az empirikus–statisztikai tudás helyett a gyakorlati, cselekvésben létrejövő tudást részesíti előnyben.

A RAK tudományos minőségével kapcsolatos egyik fő kritika éppen ehhez kapcsolódik (Bodorkós 2010; Bradbury–Huang 2010). Mivel a RAK-ban adott helyzetekhez keresünk megoldást és magyarázatot, így e magyarázat kontextusfüggő – a RAK így bizonyos értelemben feláldozza az általánosíthatóságot a hasznosíthatóság érdekében. Az általánosíthatóság itt egy másik síkon jelentkezik: az alkalmazott módszerek más problémákra alkalmazhatók lehetnek – emiatt fontos, hogy a kutató a módszertanról is részletes leírást adjon.

(2) A kutatói beavatkozás ténylegesen komoly érzelmi elköteleződést eredményezhet, különösen, hogy ezen sokszor a teljes folyamat fenntarthatósága múlik (Málovics et al. 2014). Könnyen előfordulhat, hogy ha a kutató résztvevők elhagyják a terepet, akkor a közösség még rosszabb helyzetben találja magát, mint a beavatkozás előtt, például mert a RAK folyamata reményeket kelt, de a kutató távozásával a folyamat nem fenntartható (Bodorkós 2010). A szereplők, köztük a kutatók érzelmi elköteleződése emellett azért is kulcsfontosságú egy hosszabb távú RAK folyamat esetében, mert az hosszú távú, sokszor önkéntes elköteleződést igényel a szereplők részéről, aminek nagyon magasak a szereplőkre eső költségei (el Ansari 2005; Flicker 2008; Szombati 2011).

Azaz a kutatók RAK-ban bekövetkező érzelmi elköteleződése egyrésztől szükségszerűen befolyásolja a megismerési folyamatot, másrészt viszont a hosszú távú RAK folyamatok alapja is egyben. Így „az akciókutatás alapvető kihívása a mély empátia és politikai elkötelezettség egyedülálló kombinálása a kritikai és reflexív kutatással, amelynek értelmében a kutatónak saját tapasztalataitól is egy lépés távolságot kell tartania.” (Levin 2012: 134). Azaz a RAK sikeréhez kutatói oldalról a közösségi aktivizmus és módszertani szigor egyensúlyának megtalálása szükséges (Flicker 2008).

A szegedi RAK folyamat azért folyhat már 5 éve, mert a szereplők elköteleződtek a felvállalt ügyek mellett. Bár a résztvevők aktivitása magánéleti helyzetűtől, az éppen aktuális kezdeményezések iránti érdeklődéstől stb. függően változik, mára kialakult egy 15–20 fős, romákból és nem romákból álló mag, aki évek óta rendszeresen részt vesz a RAK folyamat működtetésében, sokszor teljesen önkéntes alapon. Ennek oka a mély érzelmi elköteleződés. Számunkra, középosztálybeli családok számára nem mindegy, hogy mi történik azokkal, akiket a folyamat során megismertünk. Számunkra ők nem pusztán egy kutatás tárgyai, hanem emberek, akikhez minket szoros (érzelmi) kapcsolat fűz. Emiatt nincs vége a RAK folyamatnak az első, finanszírozott fázis vége (2011 decembere) óta, és emiatt vagyunk elkötelezettek hosszú távon is a folytatásra.

3.3 RAK és módszertani szigor

A konvencionális társadalomkutatást komoly módszertani szigor jellemzi – vannak olyan tudományterületi (paradigmatikus stb.) szabályok, amelyekhez egy jó megismerési folyamatnak tartania kell magát. E szabályok betartása az, amely a létrejövő tudás jó (tudományos) minőségének, érvényességének, megbízhatóságának a záloga.

A bevett tudományterületi módszerek alkalmazása a RAK esetében messze nem kizárólagos szempont a létrejövő tudás minőségének megítélésében. Egyrészt, ahogyan említettük, a RAK-ban a létrejövő tudás elsődleges tesztje a gyakorlati működőképessége. Másfelől, a konvencionális módszertani szigorhoz való merev ragaszkodás a RAK sikere ellenében is hathat.

A kommunikációs normák, szokások például alapvetően befolyásolják azt, hogy a módszertani szigor a RAK-ban mennyiben lehet érvényesíteni (Letiecq – Schmalzbauer 2012; Mullett 2015). Mennyiben alkalmazható például a moderátor által erőteljesen kontrollált fókuszcsoport, mint módszer, vagy olyan RAK technikák, mint a kép-hang (*photovoice*) azok standardizált formájában (Catanai – Minkler 2010)? Egyetértünk más szerzőkkel abban, hogy a RAK e tekintetben is nagy rugalmasságot követel meg a társadalomkutatóktól (Smith et al. 2010; Smith – Romero 2010). A konvencionális, standardizált módszertanok precíz alkalmazásáról sokszor le kell mondani, mert az ezekhez való merev ragaszkodás könnyen a RAK kudarcához vezethet. A hosszabb távú együttműködés és mély megértés lehetősége érdekében fontos, hogy a kutató igyekezzen a kutatásban résztvevő partnerek „természetes” közegében mozogni, „természetes” szituációkban részt venni (Smith et al. 2010). Azaz fontos, hogy a kutató ne legyen túlzottan rámenős az általa kívánatosnak tartott logika (pl. szigorúan szabályozott megfigyelési standardok) „erőltetésében”, ha az idegen a partnerek természetes közegétől. Ez ugyanis a RAK valóságközeli (*keeping-it-real*) jellegének elvesztéséhez, és így alacsonyabb fokú megértéshez és a szereplők közti bizalom lerombolásához vezethet (Smith et al. 2010).

A minőségbiztosítás a RAK esetében ebben az esetben (is) az átláthatóság. Ahogyan Bradbury-Huang fogalmaz: ha az akciókutatásban egyetlen szabály van a minőség biztosítására, akkor az az, hogy a folyamat során felmerülő választási pontokkal és az ezekkel kapcsolatos döntésekből fakadó korlátokkal kapcsolatban átláthatóak legyünk (Bradbury-Huang 2010).

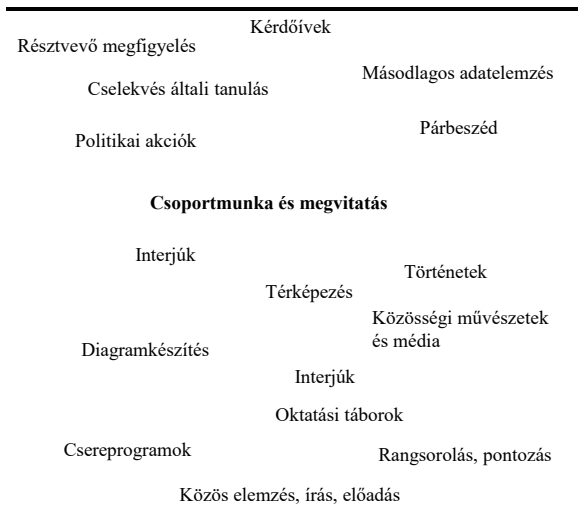
Arról, hogy egy mélyszegény, szegregált környezetben hogyan (nem) képes működni a módszertani szigor, sokat lehetne írni. Ahogyan például meg tapasztaltuk, az e körülmények közt élő résztvevők többsége megszokott közegében, szűkebb körben, strukturálatlan módon képes megnyílni, őszintén nyilatkozni helyzetéről, problémáiról, érzéseiről, vágyairól – így a konvencionális módszertani szigor által megkövetelt magas formalitás egyértelműen rontaná a folyamat (az adatok) minőségét.

A szigorúan strukturált, moderált beszélgetések, a jegyzetelés, a hangfelvétel készítése – azaz a társadalomtudományban alapvetően bevett minőségbiztosítási eszközök – egy olyan, az érintettek számára idegen közeget hozna létre, amelyben ők, nemhogy nem tudnának feltétlenül otthonosan mozogni, de

még csak nem is bíznak meg feltétlenül. Azaz, a folyamatok túlzott formalizálása nemcsak a folyamat hatékonyságát (az adatok minőségét) rontja, hanem a szereplők közti bizalom kiépülését és fennmaradását sem szolgálja.

4. A RAK-ban alkalmazható társadalomkutató módszerek

Már az eddigiek is előrejelzik, hogy a RAK nem egy standardizált folyamat, abban gyakorlatilag bármilyen társadalomkutató, illetve aktivista módszer alkalmazható (ld. 1. ábra). A RAK középpontjában annak együttműködő jellegéből fakadóan a csoportos munka, megvitatás állnak.

1. ábra: A RAK-ban alkalmazható módszerek
 Forrás: Kindon et al. 2007

A szegedi RAK folyamatban is számtalan módszer került már eddig is alkalmazásra. A középpontban a RAK együttműködő jellegéből fakadóan itt is a csoportos megbeszélések állnak. Emellett vannak egyéni mélyinterjúk kutatások, folyamatos (résztevő) megfigyelő szerepben is részt veszünk tevékenységekben, de hangsúlyos a politikai aktivizmus is –2012-ben például a képhang módszerrel is próbálkoztunk.

Vö. Mihók et al. „Kik vagyunk és hogyan szeretnénk élni?”
 <https://www.essrg.hu/sites/default/files/kiadvany_PAR_Roma_Szeged.pdf>
 [2015.10.25.]

A RAK kapcsán talán az egyetlen módszertani szabály az, hogy a kutatás az ún. akció–reflexió fázisokból áll (Kindon et al. 2007; Bodorkós 2010; Dick 2015). A 2. táblázat egy „tipikus” RAK folyamatot illusztrál.

<i>Fázis</i>	<i>Tevékenység</i>
Akció	Az érintettek közötti kapcsolatok kiépítése, közös agenda meghatározása Ügyek és információk közös behatárolása Megegyezés az időkeretekről
Reflexió	A kutatás tervezetére, etikai szempontokra, hatalmi viszonyokra, tudás-teremtő folyamatokra, képviselőre és elszámoltathatóságra
Akció	Kapcsolatok építése Szerepek, felelősségek, etikai eljárásmodok meghatározása Egyetértési nyilatkozat lefektetése Kutatási folyamat és eszközök közös megtervezése Vágyott akciókimenetek megvitatása, azonosítása
Reflexió	Kutatási kérdések, dizájn, munkakapcsolatok, információigény
Akció	Közös munka a kutatási folyamat megvalósítására és az adatgyűjtésre Újabb szereplők részvételének lehetővé tétele Gyűjtött információk közös elemzése Akció tervezésének közös elkezdése
Reflexió	A kutatási folyamatra vonatkozóan Mások részvételének és képviselőitnek értékelése További kutatások szükségességének és/vagy akciólehetőségek felmérése
Akció	A kutatás által informált akció tervezése, amely magában foglalhatja a résztvevőknek és más befolyásoló szereplőknek való visszacsatolást
Reflexió	Az akció és a folyamat egészben történő értékelése
Akció	További, akadémiai kutatók részvételével vagy anélkül zajló részvételi kutatási és akciólehetőségek azonosítása

2. táblázat: Főbb állomások egy tipikus RAK folyamatban
Forrás: Kindon et al. 2007: 16.

Az akciókutatásban egymást követő akció–reflexió fázisok során a kutató és érintett résztvevők közösen és szisztematikusan reflektálnak az egyes cselekvésekre – a kutatás megtervezéséről a kutatási eredményeken alapuló cselekvésig, a folyamat végső értékeléséig. Ezek a fázisok biztosítják, hogy a kutatás teljes folyamata során megjelenjen mind a helyi vonatkozású, az érintettek tudása (és szempontjai), mind pedig a kutató résztvevők akadémiai tudása. Azaz ez egyfajta minőségbiztosítás, hogy a szereplők döntéseiket nagyon tudatosan hozzák meg, és ezeket, valamint következményeiket tudatos módon kezeljék (Bodorkós

2010). A gyakorlatban egy sok szereplőt bevonó és több tevékenységre kiterjedő RAK folyamatban az akció–reflexió fázisok gyakran több skálán történnek, és nem annyira szabályosak, mint ahogyan azt az elméleti akció–reflexió spirálok sugallják (Dick 2015).

A fenti megállapítások a szegedi folyamatra is igazak. A reflexió itt kétszintű:

(1) A középosztálybeli kutató-aktivista résztvevők és a roma képviselők teljes körű, rendszeres együttműködést tartanak fenn, amely a teljes RAK folyamatra kiterjed. A folyamatot érintő minden lényeges döntés közös. A reflexió és tervezés rendszeres és formalizált, és magában foglalja az e-mail listákon történő megvitatást, a csoportos megbeszéléseket, valamint a résztvevői interjú kutatásokat is.

(2) A középosztálybeli szereplők (kutató-aktivisták, roma képviselők) és a mélyszegény résztvevők közt folyamatos, rendszeres közvetlen kapcsolat van. E viszonyrendszerben a RAK ideál azonban nem valósul meg. Egyrészt a reflexió tevékenységek kevésbé formálisak és fragmentáltabbak. Ezek jellemzően nem a közösség egészével egyszerre történnek, hanem kisebb csoportokban – gyakran egyes családok házában, a tanodai helyszíneken, vagy a szegregátumokban az utcán –, a korábban már említett okok miatt. Tematikusan pedig nem sikerül azokat minden esetben kiterjeszteni minden, a teljes folyamatot érintő kérdésre. Azaz a részvétel itt inkább konzultációs jellegű.

5. Összegzés helyett - a RAK igazi kihívása (fenntarthatóság, képessé tétel)

Elmúlt 5 éves tapasztalatunk alapján a RAK legnagyobb kihívása az, hogy biztosítsuk annak fenntarthatóságát. Az, hogy amennyiben a középosztálybeli kutató-résztvevők elhagyják a folyamatot, az akkor se törjön meg. Ez szorosan kapcsolódik a képessé tétel fogalmához (Bradbury-Huang 2010; Dick 2015), amely egy olyan mechanizmus, amelynek során emberek, szervezetek és közösségek képessé válnak ügyeik irányítására (O'Neill Johnson 2011).

Mivel a RAK legtöbbször marginalizált, elnyomástól szenvedő társadalmi csoportokkal folyik, akiket a társadalmi elnyomás mellett az alapvető – azaz a globális kapitalizmusban az „önrendelkezéshez”, a marginalizált lét elhagyásához szükséges – képességek hiánya jellemez, a képessé tétel nem egy egyszerű, gyors folyamat. Sőt, mind a kapacitásépítés (pl. az egyéni/közösségi készségek fejlesztése oktatás révén), mind pedig az elnyomás elleni küzdelem (pl. egy helyi önkormányzat nemtörődomségének, vagy éppen az előítéleteknek a megváltoztatása) egyaránt igen hosszú folyamat.

Emiatt a RAK gyakran igen hosszú távú folyamat (pl. a konvencionális kutatási projektek időtávjához viszonyítva), aminek fenntarthatóságának biztosítása óriási kihívás a résztvevők számára (Bodorkós 2010; Aziz et al. 2011; Clover 2011;

Szombati 2011). Erre ráadásul nincsenek is biztos receptek. Tapasztalataink szerint, ha valaki RAK-ra adja a fejét, akkor egy hosszú, sok energiát igénylő, ám egyben reményteljes, értelmes, jó esetben jó minőségű tudást termelő s közben értelmes társadalmi változtatásokkal is kecsegtető folyamatra készülhet fel.

A szegedi RAK eredményeképpen számtalan olyan eszköz létrejött és folyamat beindult, ami a helyi cigányság érdekeit szolgálja, és amilyeneknek (amihhez hasonlóknak) együttműködésünk kezdete (2011) előtt nyoma sem volt Szegeden:

- Új tanodák, közösségi terek jöttek létre kifejezetten a szegregátumokban élő családok számára, helyi roma szervezetek „fennhatósága alatt”.
- Új pályázati források jöttek Szegedre roma szervezetekhez.
- A helyi roma képviselők hangja megerősödött a helyi közéletben és az önkormányzat irányába, és ezen keresztül a helyi romák problémái, szempontjai, érdekei is hangsúlyosabban megjelennek a helyi közéletben.
- Az önkormányzat a RAK-ból eredő ötletek alapján és nyomásra napjainkra elkezdett alapvető életminőség javító fejlesztéseket megvalósítani a dorozsmai szegregátumban, mint például a szegregátumbeli wc-k felújítása, vizesblokk (mosdási és mosási lehetőség) tervezett megvalósítása és lakhatási jogviszonyok tervezett rendezése.
- Azaz: a helyi önkormányzat nyitott lett a RAK csapat RAK folyamatból kinövő javaslataira, esetenként kifejezetten várják ötleteinket a helyi mélyszegény cigányság problémáinak megoldására.
- A patrónus hálózat pedig a résztvevő roma családok számára erőforrásokat jelent és a képessé tétel ígérését hordozza magában.

A fentiekén túl létrejött egy helyi romákból és nem romákból álló, 15–20 fős csapat, akik évek óta elkötelezetten, szinte kizárólag önkéntes alapon dolgoznak a folyamat céljai érdekében, és a jövőben is elkötelezettek a megkezdett folyamatok folytatására. Azaz a folyamat jó eséllyel hosszabb távon is folytatódni fog.

Ugyanakkor az érintett családok továbbra is szegregátumokban élnek, mélyszegény körülmények közt, és nem mondhatjuk, hogy az érintettek olyan készségekre tettek volna szert, amelyekről a jövőben biztosan megállnák helyüket a formális munkaerőpiacon, vagy éppenséggel a többségi társadalmi (elit) csoportokkal egyenrangúan tudnák képviselni érdekeiket a helyi önkormányzat irányába, és így kezükbe vehetnék saját sorsuk irányítását. Azaz nem mondhatjuk, hogy az elmúlt öt év folyamatai elérték volna a képessé tétellel kapcsolatos célokat.

Így a szegedi RAK folyamatot egyszerre értékelhetjük egy reményteljes, számtalan eredményt produkáló folyamatként, valamint a képessé tétel céljának elérésétől egylőre messze járó, és ilyen értelemben „sikertelen” kezdeményezésként.

Irodalom

- Arieli, D. – Friedman, V.J. – Agbaria, K. 2009. The paradox of participation in action research. *Action Research* 7 (3) 263–290.
- Aziz, A. – Shams, M., – Khan, K. S. 2011. Participatory action research as the approach for women's empowerment. *Action Research* 9 (3) 303–323.
- Balázs É. – Csillag S. – Kocsis M. – Orosz A. – Udvarhelyi T. – Vágó I. 2015. *Akciókutatás a magyar autizmus ellátórendszer fejlesztéséért. Kutatási záróbeszámoló.* <http://fszk.hu/wp-content/uploads/2015/07/Akciokutatas_a_magyar_autizmus_ellatorendszer_fejleszteseert.pdf> [2015.12.15.]
- Bodorkós B. 2010. *Társadalmi részvétel a fenntartható vidékfejlesztésben: a részvételi akciókutatás lehetőségei. Doktori értekezés,* Szent István Egyetem Környezettudományi Doktori Iskola, Gödöllő. <http://szie.hu/file/tti/archivum/Bodorkos_B_ertekezés.pdf> [2011.05.28.]
- Bradbury-Huang, H. 2010. What is good action research? Why the resurgent interest? *Action Research* 8 (1) 93–109.
- Catalani, C. – Minkler, M. 2010. 'Photovoice: A Review of the Literature in Health and Public Health'. *Health Education & Behavior* 37 (3) 424–451.
- Clover, D. 2011. Successes and challenges of feminist arts- based participatory methodologies with homeless/street-involved women in Victoria. *Action Research* 9 (1) 12–26.
- Coghlan, D. – Brydon-Miller, M. 2015. *The SAGE Encyclopedia of Action Research.* SAGE, London.
- Dick, B. 2015. Reflections on the SAGE Encyclopedia of Action Research and what it says about action research and its methodologies. *Action Research* 13 (4) 431–444.
- Dillon, M. 2014. A Foucauldian analysis of power relations in an action research study. *Action Research* 12 (2) 209–223.
- Flicker, S. 2008. Who Benefits From Community-Based Participatory Research? A Case Study of the Positive Youth Project. *Health Education and behaviour* 35 (1) 70–86.
- Greenwood, D. J. 2015. An analysis of the theory/concept entries in the SAGE Encyclopedia of Action Research: What we can learn about action research in general from the encyclopedia. *Action Research* 13 (2) 198–213.
- Kindon, S. – Pain, R. – Kesby, M. 2007. Participatory Action Research. In Kindon, S. – Pain, R. – Kesby, M. (ed.) *Participatory Action Research Approaches and Methods: connecting people, participation and place.* Routledge, New York.
- L'Etang, S. – Theron, L. 2011. A critical reflection on the participatory action process involved in the development of a Cognitive-behavioural based Counselling Intervention Programme for youth living with HIV/AIDS in a rural South African town. *Action Research* 10 (1) 5–21.
- Letiecq, B. – Schmalzbauer, L. 2012. Community-based participatory research with Mexican migrants in a new rural destination: a good fit? *Action Research* 10 (3) 244–259.
- Levin, M. 2012. Academic integrity in action research. *Action Research* 10 (2) 133–149.
- Málovics Gy. – Mihók B. – Pataki Gy. – Szentistványi I. – Roboz Á. – Balázs B. – Nyakas Sz. (2014): Részvételi akciókutatással a társadalmi kirekesztés ellen: egy szegedi példa tanulságai. *Tér és Társadalom* 28 (3) 66–83.
- Málovics Gy. – Mihók B. – Szentistványi I. – Balázs B. 2011. Kirekesztett társadalmi csoportok és helyi emberi jogok: egy szegedi részvételi akciókutatás előzetes tanulságai. In Pataki Gy. – Vári A. (szerk.) *Részvétel – akció – kutatás: Magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció és kooperatív kutatásokról.* MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest. 84–119.
- McKenna, S. A. – Main, D. S. 2013. The role and influence of key informants in community-engaged research: a critical perspective. *Action Research* 11 (2) 113–124.
- Mullett, J. 2015. Issues of equity and empowerment in knowledge democracy: three community based research examples. *Action Research* 13 (3) 248–261.
- O'Neill Johnson, M. 2011. The Shifting Landscape of Health Care: toward a Model of Health Care Empowerment. *American Journal of Public Health* 101 (2) 265–270.
- Pataki Gy. – Vári A. (szerk.) 2011. *Részvétel – akció – kutatás: Magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció és kooperatív kutatásokról.* MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.

- Smith, L. – Bratini, L. – Chambers, D-A. – Jensen, R. V. – Romero, L. 2010. Between idealism and reality: meeting the challenges of participatory action research. *Action Research* 8 (4) 407–425.
- Szombati K. 2015. A részvétel problémája az akciókutatásban: A mezőcsáti fejlesztőmunka tanulságai. In Pataki Gy. – Vári A. (szerk.) *Részvétel – akció – kutatás: Magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció és kooperatív kutatásokról*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest. 52–83.
- Tofteng, D. – Husted, M. 2011. Theatre and action research: how drama can empower action research processes in the field of unemployment. *Action Research* 9 (1) 27–41.
- Travers, R. – Pyne, J. – Bauer, G. – Munro, L. – Giambrone, B. – Hammond, R. – Scanlon, K. 2013. 'Community control' In CBPR: challenges experienced and questions raised from the Trans PULSE project. *Action Research* 11 (4) 403–422.
- Van der Meulen, E. 2011. Action research with sex workers: dismantling barriers and building bridges. *Action Research* 9 (4) 370–384.